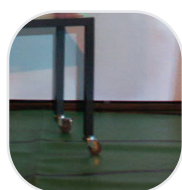
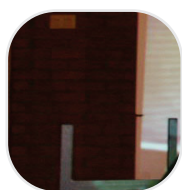
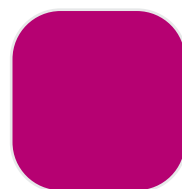
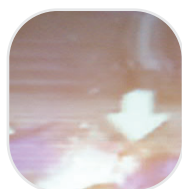
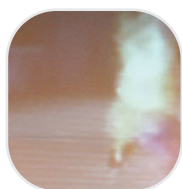
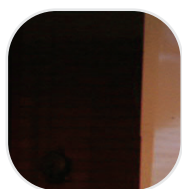
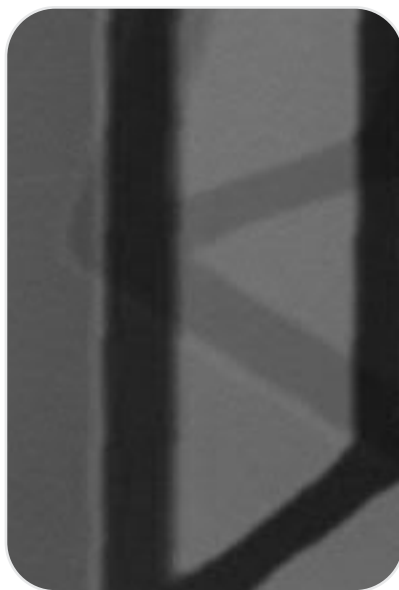
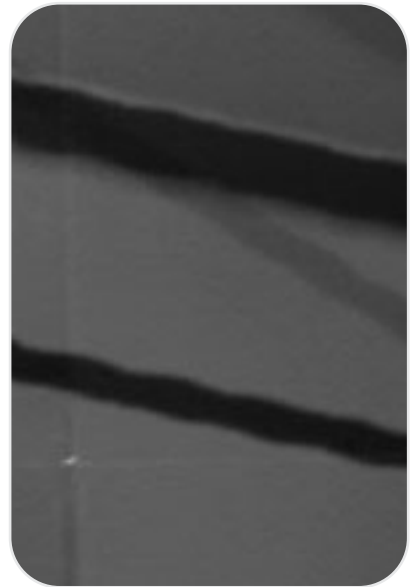
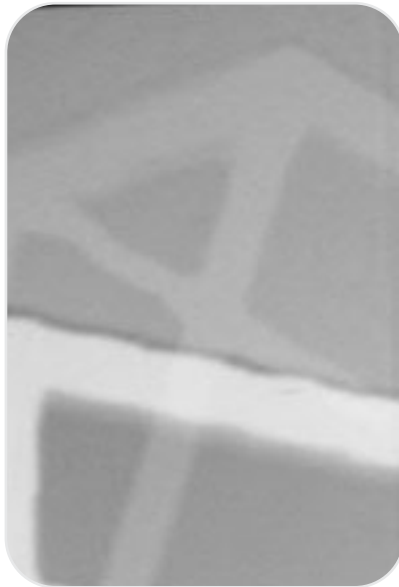

“Dit doet me denken aan thuis”

Evaluatie van het project
Anders Willen? Anders Doen!
- Forumtheater voor een bijzondere
doelgroep -

2

"Dit doet me denken aan thuis"

Evaluatie van het project Anders Willen? Anders Doen!
- Forumtheater voor een bijzondere doelgroep -

Dit project is mede mogelijk gemaakt met de financiële steun van het VSBfonds, de Stichting Kinderpostzegels Nederland, het Prins Bernhard Cultuur Fonds en de Stichting DOEN.

© 2004, Formaat, Werkplaats voor participatief Drama, Rotterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door middel van druk, fotokopie, opname of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

In april 2001 vond het eerste Forumtheateroptreden op een Nederlandse ZMOK-school plaats.⁽¹⁾ In het kader van een project van de werkgroep **Veilige School Zuid-Limburg Zuid** speelden wij de voorstelling **VOOR HET BLOK** op de **St. Jozefschool in Cadier en Keer**.

Bij Formaat ontstond na de tournee in Zuid-Limburg de wens om speciaal voor deze doelgroep een voorstelling te ontwikkelen. In april 2002 volgde een workshop op de jaarlijkse studiedag van het Werkverband. Een inventarisatie onder alle ZMOK-scholen, inclusief de scholen binnen justitieverband die per 1 januari 2002 onder het ministerie van onderwijs vielen, leverde in september 2002 voldoende basis op voor het schrijven van een **projectplan**.

ANDERS WILLEN? ANDERS DOEN! is een project geworden dat meer dan aan de verwachtingen voldeed. De ZMOK-scholen en JJI's (Justitiële Jeugdinstellingen) die uiteindelijk deelnamen, reageerden aanvankelijk enthousiast en sceptisch tegelijk. De overgrote meerderheid van de leerlingen had geen enkele (positieve) ervaring met het medium theater. Op basis van de ernstige gedragsproblematiek van de doelgroep bestond tevens enige twijfel over het slagen van het interactieve gedeelte van de voorstelling, "maar als het lukt is het natuurlijk schitterend." Een theaterstuk, een Forumtheaterstuk zelfs, dat de leefwereld van de **ZMOKKERS** centraal stelde, dat was zelden vertoond.

Voor en na vrijwel elke voorstelling was de voorzichtige scepsis omgeslagen in groot enthousiasme. Waar in het reguliere onderwijs soms blijkt dat leerlingen niet of nauwelijks op een Forumvoorstelling worden voorbereid, bij de tournee van **VIEREN** (de naam van het Forumstuk) wist iedereen waar het over ging. Leerlingen en leerkrachten/groepsleiders waren goed voorbereid, na afloop werd geëvalueerd.

Last but not least bleek ook, en daar zijn wij het meest verheugd over, dat de aanpak van Formaat goed aansloot bij de pedagogische doelen van de scholen en internaten. **VIEREN** was het juiste product op de juiste plaats. Daar zijn wij best trots op.

Wij danken het VSB-Fonds, de Stichting Kinderpostzegels Nederland en het Prins Bernhard Cultuurfonds voor hun directe steun aan het project en Stichting **DOEN** voor de algemene steun aan de methodiekontwikkeling van Formaat.

Bestuur en MT Stichting Formaat
september 2004

3

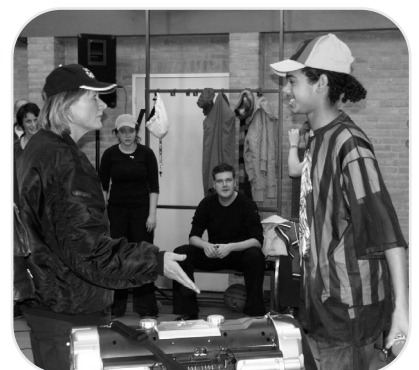
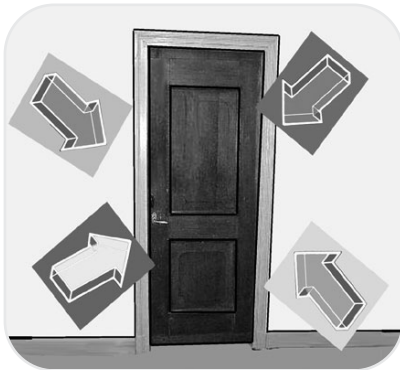
Een belangrijke inbreng in het succes kwam van de Klankbordgroep, die ons in de voorbereiding op de voorstellingen van advies diende. De *Klankbordgroep* bestond uit docenten en activiteitenbegeleiders van vijf instellingen in het land. Onze dank gaat uit naar deze mensen voor hun inbreng, betrokkenheid en eerlijke kritiek. Wij hopen dat we in de toekomst kunnen blijven rekenen op een inhoudelijke inbreng vanuit het veld. Onze wens gaat ook uit naar een beleidsmatige betrokkenheid van de *Landelijke Vereniging Cluster 4*, de nieuwe organisatie waarin het Landelijk Werkverband ZMOK-Scholen is opgegaan. De positieve signalen van de scholen en internaten laten zien dat er hier een kans ligt voor het onderwijs aan kwetsbare jongeren. Participatief drama verdient een vaste plek in het werken met deze doelgroep. Voor de tournee van *Vieren* was dat onze hypothese; na afloop ervan is het onze overtuiging! Het project zal dan ook zeker een vervolg krijgen in de komende jaren.

De klankbordgroep
bijeen in de oefenruimte
van Formaat

(1)
Formaat berichtte daarover in de zesde uitgave van de nieuwsbrief **OPDRUK**. Zie het **OPDRUK** archief op www.formaat.org

"Dit doet me denken aan thuis" was misschien de treffendste reactie van leerlingen op een van de scènes van het Forumtheaterstuk. De herkenning van thema's en de conflicten was de rode draad door de hele tournee.

<u>Voorwoord</u>	 3
1 <u>Inleiding</u>	 6
2 <u>Uitgaan van sterke elementen</u> Doelstellingen van het project	 7
3 <u>“Passie en liefde voor het vak”</u> Traject van de werkzaamheden	 9
4 <u>Vieren – de voorstelling</u> Analyse van de scènes	 12
5 <u>“Vol aandacht en zeer betrokken”</u> Participatie van leerlingen: de cijfers	 16
6 <u>“Ze zijn aardig, ze laten je veranderen – HET WAS GEWELDIG”</u> Spontane reacties van leerlingen op de voorstelling	 17
7 <u>“Dumpen die meisje, dan hebben ze geen bewijs”</u> Inhoudelijke commentaren en reacties tijdens de voorstellingen	 20
8 <u>“Methodiek uitermate geschikt om met deze doelgroep te werken”</u> Reacties van leerkrachten	 24
9 <u>“Door specifieke aanpak groot leereffect”</u> Conclusies uit het project	 28
10 <u>Te onderzoeken opties</u> Vooruitblik 2005 en verder <u>Aan dit project werkten mee</u>	 30
<u>Bijlage</u> Niveaus van morele ontwikkeling / Morele Dilemma Discussie Methode (MDDM)	 31

1 Inleiding

Het is een cliché, maar elk verslag over participatief drama doet de werkelijkheid tekort. Bij dit project geldt dat nog sterker dan bij andere projecten. **ANDERS WILLEN? ANDERS DOEN!** is maar gedeeltelijk in woorden te vatten. Met dit verslag willen we dan ook niet proberen om de lezer een beeld te geven van wat er tijdens de voorstellingen allemaal gebeurd is. Het spelen voor jongeren met een zo verschillende achtergrond als bij dit project vraagt eigenlijk om een serie video-opnames van elke afzonderlijke voorstelling. Om allerlei redenen is er maar beperkt videomateriaal beschikbaar. Dit verslag beperkt zich tot het weergeven van alle conclusies die wij samen met het werkveld van het ZMOK-onderwijs en de JJI's uit de 25 gespeelde voorstellingen getrokken hebben.

Het project was zowel voor Nederland als internationaal nieuw voor de wereld van participatief drama. Nieuw wat betreft de doelgroep, nieuw wat betreft de betrokkenheid van een klankbordgroep en zeker nieuw wat betreft de vormgeving. Iets nieuws beginnen betekent aan de ene kant de vrijheid van het experiment, aan de andere kant de onzekerheid van de onervarenheid. Aan de andere kant was de vraag naar zorgvuldigheid veel hoger dan bij eerdere projecten. Voor Formaat én het werkveld een ongekende uitdaging. Dat die uitdaging heeft mogen leiden tot het nu voorliggende resultaat, stemt tot grote vreugde.

Dit verslag beslaat 10 korte hoofdstukken. **Hoofdstukken 2-4** laten iets zien van de mate van zorgvuldigheid die wij in acht hebben genomen, en geven een inzicht in het proces dat tot het maken van de voorstelling heeft geleid.

Hoofdstukken 5-8 gaan in op de tournee en schetsen een beeld van de reacties van leerlingen en leerkrachten op de voorstelling. Uit de tot nu toe ontvangen reacties komt echter al een groot enthousiasme naar voren, zowel van de kant van de jongeren als van hun docenten/begeleiders. Het enthousiasme blijft (gelukkig) niet beperkt tot "leuk" of "gaaf", maar wordt door de betrokkenen beargumenteerd en kan daarom worden onderverdeeld in een aantal inhoudelijke aspecten.

In de laatste twee **hoofdstukken 9-10** worden de conclusies uit het project weergegeven en de toekomstplannen ontvouwd.

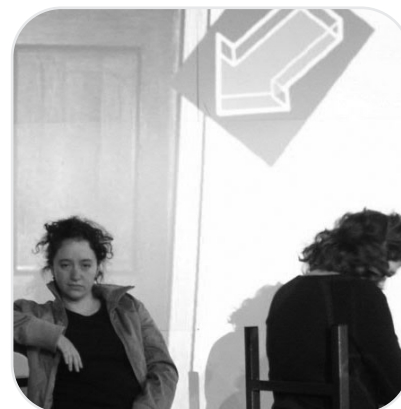
6

Procesverslag

Het werkproces wordt om twee redenen zo uitvoerig toegelicht.

Ten eerste om aan de subsidiegevers verantwoording af te leggen voor de middelen die voor het werkproces zijn aangevraagd, en in het verlengde daarvan om een verklaring te geven voor toekomstige aanvragen.

Ten tweede ook en vooral om aan het werkveld het traject bloot te leggen dat aan het maken van *Vieren* vooraf is gegaan, deels om aan te tonen dat ook leerkrachten/begeleiders zelf een dergelijk product zouden kunnen maken, deels om de mensen in veld de kans te geven om op onderdelen commentaar te geven. *Anders Willen? Anders Doen!* is vooral ook een methodisch project geworden, waarbij de inhoudelijke discussie over de effecten van deze aanpak op allerlei niveau's is gevoerd. Die discussie is niet alleen belangrijk om tot een optimaal product voor deze doelgroep te komen, maar ook om bijvoorbeeld in de toekomst onderzoeksvragen te genereren. Formaat is een bekend voorstander van gedegen evaluatieonderzoek van haar projecten en denkt/werkt graag daaraan mee.

2 Uitgaan van de sterke elementen

DOELSTELLINGEN VAN HET PROJECT

De titel van het project, **ANDERS WILLEN? ANDERS DOEN!** sloeg aan de ene kant op de doelgroep van leerlingen in het ZMOK-onderwijs. Wij hadden ons ten doel gesteld om de deelnemende jongeren door middel van dit project hun de mogelijkheid te geven hun wensen in daden om te zetten. Wij hebben aan de andere kant ook gezocht naar een andere manier om met participatief drama om te gaan: wij wilden iets anders doen dan we doorgaans doen. Onze eerste neiging was: clichés en handboeken aan de kant, want we komen in een wereld terecht die voor participatief drama onbekend terrein is. Tegelijkertijd waren we ons ervan bewust dat er juist voor deze doelgroep erg veel ontwikkeld is. ZMOK-scholen werken over het algemeen langs duidelijk uitgestippelde pedagogische lijnen, die dagelijks in de praktijk worden getoetst en zonodig bijgesteld. De kwetsbaarheid en de problematiek van de jongeren vragen om een zorgvuldige aanpak. Formaat heeft daarom gekozen voor een werkwijze die recht doet aan de sterke elementen van zowel het Forumtheater als dat van het ZMOK-onderwijs. Deze werkwijze is terug te vinden in de methodische en inhoudelijke doelstellingen. Forumtheater richt zich op **WEERBAARHEID, REFLECTIE EN HANDELING**, de kernbegrippen van het ZMOK-onderwijs zijn **ZELFVERTROUWEN, ZELFSTANDIGHEID EN SOCIALE VAARDIGHEDEN**.

De **methodische** doelstelling van het project luidde:

Doel van dit project is om te komen tot een voorstelling (2.) over morele dilemma's die aansluit bij de leefwereld en de morele ontwikkeling van leerlingen van het ZMOK-onderwijs, inclusief de scholen binnen de Justitiële Jeugdinstellingen (JJI's) (3.)

De hoofddoelstelling van het project viel in drie onderdelen uiteen:

- ☞ het maken van een voorstelling (anti-model) over morele dilemma's

(2.)

Om begripsverwarring te voorkomen: doorgaans spreken wij over "de voorstelling" als het geheel van het door acteurs gespeelde gedeelte en het inspringgedeelte. Het door acteurs gespeelde gedeelte heet in het jargon van het participatief drama het **anti-model**, anti- omdat het slecht afloopt. Alleen als het voor het onderscheid van belang is, wordt het begrip anti-model gebruikt.

(3.)

Citaat uit de projectopzet

*Wat u niet hoort is
de muziek die bij de ge-
partyscène hoort.
Vieren betekende hier
letterlijk vieren.*

- bereiken dat de voorstelling/het anti-model (qua inhoud en vorm) aansluit bij de leefwereld van de doelgroep
- bereiken dat de dilemma's aansluiten bij de morele ontwikkeling van de doelgroep

Kernvraag: HOE KOMEN WE TOT EEN OPTIMAAL OP DE DOELGROEP TOEGESNEDEN VOORSTELLING (ANTI-MODEL)?

De **inhoudelijke** doelstelling luidde:

Het doel van de voorstelling is enerzijds het bevorderen van het moreel besef van de leerlingen en anderzijds het stimuleren van sociale vaardigheden door middel van de deelname aan interactief theater

Met betrekking tot de voorstelling zelf ging het om:

- het bevorderen van het moreel besef
- het ontwikkelen van sociale vaardigheden

In de tijd tussen het schrijven van de projectopzet (oktober 2002) en de start van het productieproces (september 2003) kwam hier een derde doelstelling bij, namelijk:

- het bevorderen van weerbaarheid tegen onderdrukkende situaties

Kernvraag: HOE BEVORDEREN WE DE VOORUITGANG VAN HET PUBLIEK OP ALLE DRIE DE ONDERDELEN?

De **beleidsmatige** doelstelling luidde:

Een afgeleide doelstelling is het in contact brengen van de doelgroep met het medium (interactief) theater als vorm van kunst en expressie, dan wel de reeds opgedane ervaringen daarmee te verdiepen.

Deze afgeleide doelstelling betrof de introductie van de werkvorm in een onderwijsomgeving waarin tot dan toe niet of nauwelijks gebruik kon worden gemaakt van CKV(4.)-middelen. In de JJI-settingen, waarin drama een wezenlijk onderdeel kan zijn van de behandeling van justitieel geplaatste jongeren, ging het vooral om de aansluiting van het middel participatief drama op de bestaande programma's.

Kernvraag: IS DEZE METHODIEK EEN ZINVOLLE AANVULLING OP HET BESTAANDE AANBOD?

8

(4.)

CKV: Culturele en Kunstzinnige Vorming

"Met passie en liefde voor het vak" (5.)

HET TRAJECT VAN DE WERKZAAMHEDEN

In de projectopzet van oktober 2002 wordt onderscheid gemaakt tussen het voorbereidingstraject, het uitvoeringstraject en het begeleidend onderzoek. Over het laatste onderdeel kunnen we kort zijn: het heeft om een aantal redenen niet plaats kunnen vinden.

A. Het VOORBEREIDINGSTRAJECT bestond uit een viertal onderdelen:

1. De **proefvoorstellingen** van VOOR HET BLOK, die qua financiering buiten het project vielen, maar inhoudelijk erbinnen. Deze vonden plaats op de St. Michaëlschool in Maastricht en het internaat Vrekwijk in Deurne.
2. Een inventarisatie van de noodzakelijke **aanpassingen**. Uit de vergelijking tussen de proefvoorstellingen en de voorstellingen van VOOR HET BLOK in het reguliere onderwijs kwamen de volgende elementen naar voren:
 - ☒ het concentratieniveau van de doelgroep vereist een hoger tempo, een visuele aanpak, helder en duidelijk taalgebruik en korte, op zichzelf staande scènes
 - ☒ de joker/voorstellingsbegeleider dient sterker dan gebruikelijk voor een veilige sfeer te zorgen
 - ☒ er moet een werkwijze worden ontwikkeld om de dilemma's op de overgang tussen niveau 1 en 2 te kunnen behandelen
 - ☒ de maximale groepsgrootte bedraagt 40 leerlingen, bij voorkeur zelfs 30 (tegen 60 à 70 in het reguliere onderwijs)
 - ☒ voorafgaand overleg en afstemming met leerkrachten is een vereiste voor een goede voorstelling
3. Verwerking aanpassingen in het **artistiek** concept. Dit beslaat het geheel van tekst, dramaturgie, vormgeving, casting en regie.
4. **Toetsing** van de aanpassingen door **deskundigen**. Naar aanleiding van de inventarisatie is besloten om de deskundigen in een eerder stadium bij het project te betrekken dan gepland. Om die reden is meteen na de

9

De vormgeving, dat was ons van begin af aan duidelijk, zou een doorslaggevende rol gaan spelen in de mate van acceptatie van het stuk onder de jongeren. De filosofie van Formaat kan al enige jaren worden samengevat onder de noemer: "De taart moet lekker zijn". Dit stelt hoge eisen aan licht, muziek, aankleding, decor en special effects.

Omdat we voor relatief kleine groepen zouden gaan spelen, wilden we het publiek zo dicht mogelijk op het speelveld hebben. Dat kan het beste als het publiek in een halve cirkel om het speelveld heen kan zitten. Verder is gebruik gemaakt van eigentijdse audiovisuele technieken die de voorstelling een multimediaal karakter hebben gegeven.

Dit had als gevolg:

- een hoge concentratie in de zaal tijdens het spelen van het anti-model
- goodwill en krediet t.a.v. de spelers tijdens het interactieve gedeelte
- een actieve en positieve houding van de leerlingen vlak na het einde van het anti-model en dus een goede overgang naar het interactieve gedeelte
- het gemakkelijk onthouden van scènes aan de hand van de opgeslagen beelden en geluiden

(5.)

Beoordeling van de inzet van Formaat door JJI De Doggershoek (Den Helder)

definitieve toekenning begonnen met het benaderen van alle ZMOK-scholen met de vraag om zitting te nemen in de klankbordgroep van het project.

Voor de **klankbordgroep** werden 4 bijeenkomsten gepland:

- 23 oktober 2003: inventarisatie wensen en mogelijkheden, adviezen m.b.t. dilemma's en thema's
- 12 januari 2004: toetsing van het werkscript, waarna het definitieve script gemaakt zou worden
- 26 januari 2004: generale repetitie, evaluatie van het productieproces en voorbereiding op de voorstellingen
- 3 juni 2004: evaluatie van de voorstellingen en inventarisatie wensen en mogelijkheden voor de toekomst

Aan de klankbordgroep hebben 5 medewerkers van ZMOK-scholen gedurende de hele periode deelgenomen, 1 deelnemer heeft twee bijeenkomsten bijgewoond, 2 deelnemers alleen de evaluatiebijeenkomst.

B. Het METHODISCH concept van de voorstelling stoelde op de volgende elementen:

1. Forumtheater (6.)

- ☒ waarbij in het **anti-model** de protagonist in een conflict met de antagonist het onderspit delft
- ☒ waarbij in het **inspringgedeelte** de mogelijkheid inhoudt om de protagonist te laten vervangen door jongeren uit het publiek

2. MDDM (Morele Dilemma Discussiemethode) (7.)

- ☒ wat in het **anti-model** inhield dat de scènes werden opgebouwd rond morele dilemma's
- ☒ wat in het **inspringgedeelte** de mogelijkheid inhield om, door het stellen van vragen omtrent de morele achtergrond van het conflict, de morele ontwikkeling van de deelnemers te bevorderen

3. De Slimm!-Methode (8.)

- ☒ wat in het **inspringgedeelte** de volgende mogelijkheden bood:
 - ☒ het creëren van nieuwe personages door het publiek – zinvol als het **anti-model** niet alle voor het publiek relevante manieren van omgaan met een conflict laat zien
 - ☒ het terug- en vooruitspoelen van situaties (hoe is het ontstaan? en: hoe loopt het af?)
 - ☒ het gebruik van de **HOT SEAT** als interviewmethode om de achtergronden van een personage te verhelderen

(6.)

Forumtheater begint met het spelen van het zgn. anti-model, waarin een of meer scènes worden gespeeld, die oplossingsvoorstellen bevatten. De toeschouwers wordt vervolgens gevraagd of ze het met de aangeboden oplossing eens zijn. Normaal gezien zijn ze dat niet, omdat altijd een onbevredigende oplossing wordt gespeeld, om de discussie te stimuleren. Wie er iets tegen in te brengen heeft, komt op toneel, vervangt een van de acteurs en speelt haar/zijn oplossingsalternatief uit. De vervangen acteur volgt de scène vanaf de kant, klaar om op elk moment weer terug te komen. De overige acteurs moeten op de door de toeschouwers gecreëerde nieuwe situaties ingaan. De toeschouwer op haar/zijn beurt moet proberen, haar/zijn voorstel door een handeling door te zetten, niet alleen door te discussiëren.

(7.)

Zie bijlage

(8.)

Slimm! is een in Manchester (GB) ontwikkelde methode voor het gebruik van theater met mensen die strafbare feiten begaan hebben. Slimm! is in Nederland gebruikt als onderdeel van het programma Mooi Verhaal, dat tussen 2002 en 2004 vier keer is uitgevoerd met gedetineerden in de PI Noord, locatie de Marwei (Leeuwarden). Uitvoerige documentatie over de methode is bij Formaat op te vragen, ook wordt een driedaagse cursus voor het hanteren van de methode aangeboden.

C. In het REPETITIEPROCES konden 4 fasen onderscheiden worden:

Onderzoeksfase (6 repetities)

- ☒ ontwikkeling van de personages
- ☒ ontwikkeling van de conflicten tussen de personages op basis van dilemma's
- ☒ ontwikkeling van de dramatische structuur

Verwerkingsfase

- ☒ ontwikkeling artistiek concept
- ☒ schrijven basisscript

Ontwikkelingsfase (4 repetities)

- ☒ opbouwen van het ANTI-MODEL aan de hand van het basisscript
- ☒ tweede bijeenkomst klankbordgroep en verwerking
- ☒ ontwikkeling jokerconcept

Regiefase (7 repetities)

- ☒ schrijven definitief script
- ☒ mise-en-scène
- ☒ afregisseren
- ☒ derde bijeenkomst klankbordgroep/generale repetitie

dia's Saman
1- zappend op de ba
2- klap l aan moede
3- snackbar → dan
slapen / met Ma
4. mee of niet
(sex uit mee

a
- / huiswerk maken
(uit de hand gelopen)
je toch bij Marco
uit
eegaan met M
aan

1. Cola over d.v.o
2. a. paaien om te jar
b.
3. de diefstal
4. beverlijingsbear
Jo (15)

(spelen), wordt gepakt
, met 1 persoon
" 2 personen
- , gepakt!

4 Vieren - de voorstelling

ANALYSE VAN DE SCÈNES

In het productieproces is uitgegaan van vier personages, twee jongens, twee meiden. Elk van de personages kiest voor een strategie voor het oplossen van conflicten die ertoe leidt dat hij of zij op het matje wordt geroepen bij de directeur van de school. Pas daar ontmoeten de vier elkaar. Vier personages, die wel of niet wat te vieren hebben, en de teugels soms nogal laten vieren: zo ontstond de titel. De verhalen van Marco, Lisanne, Samantha en Jo vormen een dwarsdoorsnede van de informatie uit de klankbordgroep, de ervaringen tijdens de proefvoorstellingen en eerdere tournees. Uiteindelijk ontstonden de volgende personages, scènes en dilemma's:

Marco

Marco (15) is de bink. Zijn ouders zijn een weekje naar Londen, hij blijft alleen thuis met zijn broer Siep (19). Marco geeft een feestje waar XTC-pillen gebruikt worden. Een meisje wil eigenlijk niet, maar laat zich door Marco en een vriendin overhalen. Op een gegeven moment begeeft de soundmachine van broer Siep het. Die eist van Marco binnen 4 dagen een nieuwe of € 300 contant, anders verradt hij aan hun ouders dat Marco wilde feestjes geeft waar drugs gebruikt worden.

Marco besluit om de soundmachine van school te stelen. Hij overreedt twee klasgenoten van hem om mee te doen, maar het loopt fout af. Marco wordt door de conciërge gesnapt en moet naar de directeur.

Lisanne

Lisanne (14) is niet populair. Ze probeert aan te pappen met Pauline door haar muziek op haar discman te laten luisteren. Natasja, die veel invloed heeft op Pauline, steekt daar een stokje voor en Pauline kiest eieren voor haar geld. Samen beginnen ze Lisanne te pesten, eerst in de kleedkamer van de gym, later bij de kluisjes. Ze pakken haar discman af. Die kan ze terugkrijgen als ze de volgende dag twee CD's meebrengt. Ze doet het, maar Natasja en Pauline zijn met de CD's niet tevreden en smeren Lisannes gezicht vol met lippenstift. Lisanne neemt wraak door Natasja later in de klas met de scherpe punt van een Cd-hoesje in haar gezicht te krassen. Lisanne moet ook naar de directeur. Behalve Lisanne (zie rechtsonder) heeft ook Pauline een dilemma: "Moet je meelopen met een type als Natasja of moet je het slachtoffer helpen?"

12

Marco

Kenmerken: stoer/macho, "schatje", dealt pillen, organiseert feestjes, windt anderen om zijn vinger, heeft oudere broer Siep, die nogal gewelddadig is.

Kernzin: "Heb je iets te vieren, laat Marco het versieren"

dilemma's

- 1) Mag je pillen geven aan een meisje dat geen ervaring mee heeft? (daderdilemma)
- 2) Is het jouw schuld dat de soundmachine kapot is? (algemeen dilemma)
- 3) Je hebt 3 dagen om geld voor de soundmachine van je broer bij elkaar te brengen, ga je daarvoor stelen? (slachtofferdilemma)

Samantha

Samantha (14) zit zich thuis te vervelen en wordt uitgescholden door haar dronken stiefmoeder. Ze moet haar kamer opruimen, maar dat wil ze niet, ze wil helemaal niet meer naar haar stiefmoeder luisteren. Die dreigt met een internaat als het zo doorgaat. Samantha wordt zo boos dat ze wegloopt. Ze rekent erop dat ze bij haar ex-vriendje Peter kan blijven slapen, maar die heeft net een relatie met stikjaloerse Veronique. Bij de bushalte zegt Peter dat Samantha wel op het feestje van die avond kan komen, hij zal wel met zijn ouders praten over op de bank slapen. Op het feestje blijkt dat Peter vergeten is om het te vragen en Veronique is bovendien mordicus tegen. Peter kiest voor Veronique en Samantha gaat de straat op. Ze slaapt buiten en wordt door de politie naar huis gebracht. Ze krijgt een OTS en twee maanden de kans om haar best te doen, anders gaat ze alsnog naar een internaat. Samantha wil wraak nemen op Veronique en trapt op school haar fiets kapot. Dat levert haar een enkeletje directeur op. Behalve Samantha (zie pag. 14) heeft ook Peter een dilemma: "Moet je Samantha helpen of gaat je vriendin voor?"

Jo

Jo (15) ziet Bart en Mieke, die het mobieltje van meester De Vries hebben gepikt, op de gang staan. Ze sturen SMS'jes naar de hele kennissenkring van De Vries. Als de bel gaat, moeten ze naar de les van De Vries. Mieke vraagt Jo om de mobiel te bewaren. Uit gewoonte stemt hij toe. Net als ze weg zijn gaat de mobiel over. Het blijkt het ziekenhuis te zijn, de vader van De Vries ligt op sterven. Jo belooft om hem te gaan waar-
schuwen, maar dan willen ze natuurlijk weten hoe hij aan dat mobieltje komt. Op dat moment wordt hij gesnapt door de directeur en mag meteen mee naar het kantoor.

Vieken ~ De joker en het methodisch geheedschap

De joker of voorstellingsbegeleider speelt bij Formaat de rol van ceremoniemeester, presentator, en interme-
diar. De joker stelt de vragen, de zaal stuurt door de antwoorden de voorstelling in het tweede gedeelte aan.
De overgang tussen het eerste, door acteurs gespeelde, gedeelte is een cruciaal moment in de voorstelling.
De zaal wordt plotseling van consument producent. Wij maken daarom gebruik van een aantal (vraagstel-
lings-)technieken om het publiek met zijn nieuwe rol vertrouwd te maken:

13

Lisanne

Kenmerken: naïef, geen vriendinnen, haat gym, ouders hebben geld, wordt gepest/afgeperst en kiest voor de weg van de minste weerstand.

Kernzin: "Als ik de die CD's geef, houden ze misschien op mij te pesten"

dilemma's

1. Moet je die CD's/discman geven om het pesten af te zijn? (slachtofferdilemma)
2. Wat moet je doen als je gepest wordt? (algemeen dilemma)
3. Mag je Natasja voor haar leven verminken met die Cd-hoes? (daderdilemma)

1) Wat? – vragen

Wat heb je gezien? - Waar ging het over? - Wat heb je herkend? – Wat vond je erg?

Deze vragen hebben betrekking op de **waarneming** van de kinderen; de joker probeert in kort tijdsbestek vast te stellen welke elementen uit de voorstelling door de zaal **GEZAMENLIJK** beleefd zijn.

2) Wie? – vragen

Wie vond je de ergste dingen doen?

Wie verdient volgens jou de zwaarste/minst zware straf?

Wie denk je dat in werkelijkheid de zwaarste/minst zware straf krijgt?

Wie maakt de grootste fout?

Deze vragen hebben betrekking op het **oordeel** van het publiek. Tegelijkertijd worden daardoor (groeps-) normen duidelijk, die de basis vormen voor de Morele Dilemma Discussiemethode.

3) Waarom? – vragen

N.a.v. de antwoorden op de tweede serie vragen wordt aan een paar kinderen gevraagd om hun antwoord te motiveren. Bijv.: “Ik vind dat wat Jo doet het ergste is, want hij vertelt niet dat de vader van de leraar op sterven ligt. De zwaarste straf verdient Marco, want hij dealt met drugs en dan kom je in de gevangenis. Maar Lianne krijgt waarschijnlijk de zwaarste straf, omdat zij iemand verwond heeft. De grootste fout maakt Samantha, want die vertrouwt die Peter en dat is dom.” Nu ligt het terrein open voor een aantal vragen die de achterliggende waarden blootleggen.

4) Morele vragen

De joker kan nu gericht gebruik maken van MDDM, door bijvoorbeeld te vragen wat je zou doen als je zelf op het feestje was en het meisje dat drugs krijgt, bewusteloos raakt. Is het dan Marco's verantwoordelijkheid of dat van het meisje zelf? Of ben jij als “toeschouwer” ook medeverantwoordelijk? Hoe zit het met een meisje dat gepest wordt als Lianne, moet je haar helpen en wat zou je haar adviseren?

Het publiek is nu in 9 van de 10 gevallen warmgedraaid om daadwerkelijk in een scène in te grijpen.

5) Inspringen

Het is best eng om ineens op dat podium te staan, daarom krijgt elke inspringer eerst een groot applaus. De scène wordt teruggespoeld naar het moment waarop hij/zij wilt ingrijpen en dan wordt de actie ingezet. Er wordt in principe zolang doorgespeeld tot er een verandering heeft plaatsgevonden. Die verandering kan bij

14

Samantha
Kenmerken: dwars, lui, verleidelijk, woont bij stiefmoeder met alcohol-probleem, is afhankelijk van ex-vriend Peter, dreigt naar internaat gestuurd te worden
Kernzin: “Peter is een vriend – hij gaat me wel helpen”

dilemma's

- 1) Probeer je thuis nog te onderhandelen of loop je weg? (slachtofferdilemma)
- 2) Vertrouw je op Peter of moet je accepteren dat Véronique jouw plaats heeft overgenomen? (algemeen dilemma)
- 3) Mag je wraak nemen op Véronique omdat zij jou in de problemen heeft gebracht? (daderdilemma)

de personages in de scène liggen, maar ook bij de inspringer zelf. Soms nemen jongeren zich iets voor en veranderen op toneel van mening. Het is niet primair van belang dat de inspringer “wint”. Iedereen krijgt een even groot applaus als hij/zij klaar is. Wel probeert de joker altijd nog met een of twee vragen vast te stellen wat de intentie van de inspringer was. Als iemand van plan was om “hem een lesje te leren” zal dat niet altijd lukken, maar we kunnen wel waardering opbrengen voor het doel van de jongere in kwestie.

6) Afronding en vervolg

Na elk “inspringmoment” probeert de joker te benoemen wat de inspringer heeft geprobeerd te bereiken. De zaal mag vervolgens beoordelen of dit wel of niet gelukt is, of er iets wezenlijks in de scène veranderd is. Is dat inderdaad het geval, kan de joker vragen of er nog andere manieren zijn om hetzelfde te bereiken. Er zijn immers verschillende middelen om een doel te bereiken. Als de verandering niet wezenlijk genoeg was, zal de joker de zaal stimuleren om een andere strategie te kiezen. Daarbij mogen de jongeren uitgaan van hun persoonlijke werkwijze: als ze bijv. normaal nooit alleen op iets zouden afstappen, mogen ze er iemand bij halen. Als ze bureau Jeugdzorg erbij zouden halen, voegen de acteurs dat personage toe.

Jo
Kenmerken: niet erg slim, wel altijd loyaal, dus erg beïnvloedbaar, gek op motoren en voetbal, kan slecht tegen stress
Kernzin: “Mijn vrienden verraad ik nooit”

dilemma's
1) Neem je de mobiel aan of niet? (daderdilemma)
2) Verraad je je vrienden om je eigen huid te redden? (slachtofferdilemma)
3) Moet je meneer de Vries de boodschap over zijn vader geven (algemeen dilemma)

"Vol aandacht en zeer betrokken" (9.)

PARTICIPATIE VAN LEERLINGEN: DE CIJFERS

Op deze plaats kunnen we meteen en definitief met een vooroordeel afrekenen: er is geen wezenlijk verschil tussen de betrokkenheid van leerlingen in het ZMOK-onderwijs en het reguliere onderwijs als het gaat om dilemma's, conflicten en problemen. De participatiegraad lag over het geheel genomen op het gemiddelde dat wij al jaren gewend zijn.

Groepsgrootte

Het gemiddeld aantal deelnemers was ruim 36 per voorstelling. Dit aantal lag hoger dan het vooraf, als ideaal aangemerkte aantal van 25-30. Dit aantal werd slechts in 9 gevallen (36%) gehaald. Met name in de situaties waarbij voor 40 of meer jongeren gespeeld is (7 van de 25 keer, d.w.z. 28%) leverde dat in de meeste gevallen een moeilijke voorstelling op. In veel gevallen lagen financiële overwegingen aan deze omstandigheden ten grondslag. In een groot deel van de gesprekken na afloop van de voorstellingen met leerkrachten is gevoerd, is benoemd dat het voor de concentratie van de jongeren beter is om het deelnemersaantal tot 30 te beperken.

Participatiegraad

Bij de bovengenoemde cijfers moet het aantal leerlingen worden opgeteld dat tijdens de reflectiemomenten d.m.v. de morele dilemma discussiemethode heeft deelgenomen. Over het algemeen is dat het dubbele van het aantal inspringers. Bij een gemiddelde van 16% inspringers (zie onderstaande tabel), kan van een participatie van 32%, dus 1/3 van het publiek, worden uitgegaan. Het betreft hier alleen de plenaire, d.w.z. voor iedereen hoorbare, reacties. De gesprekken tussen de leerlingen onderling, tijdens en na de voorstelling, kunnen wij niet altijd registreren, de leerkrachten echter wel. Als we de evaluatie van de scholen naast de cijfers leggen, ontstaat er een beeld van een deelnemeniveau dat zelfs hoger ligt dan in het reguliere onderwijs. Dit zegt iets over de mate van aansluiting bij de leefwereld van de doelgroep.

16

School	Datum	Plaats	Aantal leerl.	Aantal insp.
Mulock Houwer	27-1	Amersfoort	36	7
Don Bosco	3-2	Maastricht	38	3
De Lindenhorst	9-2	Zeist	44	8
De Anger	10-2	Lelystad	57	6
Pleysier/Wolwev.	17-2	Den Haag	44	5
Pleysier/Bol	18-2	Den Haag	28	7
Eikenstein I	23-2	Zeist	25	4
Eikenstein II	23-2	Zeist	48	9
Doggershoek I	24-2	Den Helder	27	3
Doggershoek II	24-2	Den Helder	28	3
Doggershoek III	25-2	Den Helder	23	1
Doggershoek IV	25-2	Den Helder	31	4
Vreekwijk	3-3	Deurne	46	6
Overberg	8-3	Zeist	28	5
Harreveld I	9-3	Harreveld	35	11
Harreveld II	9-3	Harreveld	26	4
Harreveld III	10-3	Harreveld	36	6
Harreveld IV	10-3	Harreveld	40	6
Lasenberg	11-3	Soest	34	6
Prof. Gunningschool	15-3	Haarlem	43	6
Ireneschool	16-3	Oosterbeek	42	6
Beukenrode	17-3	Doorn	50	9
Buitenhof	22-3	Heerlen	49	10
De Sprong	23-3	Maarsbergen	28	7
Xaverius	24-3	Sittard	30	5
Totaal			916	147

6

"Ze zijn aardig, ze laten je veranderen - HET WAS GEWELDIG" (10.)

SPONTANE REACTIES VAN LEERLINGEN OP DE VOORSTELLINGEN

Er zijn in totaal 44 persoonlijke reacties van leerlingen binnengekomen. Een aantal scholen heeft bovendien de reacties van de leerlingen samengevat. Hieruit komt een beeld naar voren van een project dat iets bij de doelgroep geraakt heeft. De volgende opmerkingen vielen meer dan een keer, vandaar dat we op elk ervan kort ingaan:

1. Vorm en inhoud sluiten aan bij de belevingswereld

Veruit de meest gehoorde reactie. Een van de kinderen formuleert: "ze gingen goed op de realiteit in, alles was herkenbaar". Over de vorm is men ook te spreken, een leerkracht: "een grote groep was verrast dat theater ook 'gaaf' of 'leuk' kan zijn". Er is ook waardering voor de humor en het plezier die de voorstelling met zich meebracht.

2. Het taalgebruik shockeerde en fascineerde tegelijk; datzelfde gold voor een aantal momenten in het stuk

Ook deze reactie viel bijna altijd te horen. De meeste reguliere ZMOK-leerlingen (en zelfs een deel van het JJI-publiek) vonden dat het grove taalgebruik van de personages niet thuishoorde op een school.

Tijdens het spelen van het anti-model reageerde het publiek op vrijwel alle locaties hevig op de volgende momenten:

- ☒ Marco haalt op het feestje een meisje over om XTC te slikken
- ☒ Lianne wordt gepakt door Natasja en Pauline
- ☒ Peter en Véronique dansen zeer close

17

(9.)

Beschrijving van de houding van de leerlingen tijdens de voorstelling op De Sprong in Maarsbergen

(10.)

Reactie van een van de leerlingen van De Buitenhof (Heerlen)

*Als leerlingen lachen,
herkennen ze wat er op
toneel gebeurt.*

Bij de evaluatieformulieren van vakinternaat Vreekwijk komen de commentaren vooral op het “Dirty Dancing-moment”. Uit de reacties blijkt dat hierdoor de fantasie van een deel van het publiek erg is gestimuleerd, wat mogelijk de aandacht voor de andere aspecten van de voorstelling heeft afgeleid.

3. Op toneel komen is best eng

Een (logische) reactie die wij kennen uit eerdere evaluaties. Het is voor jongeren in de leeftijd van 12-16 jaar überhaupt eng om voor de groep te gaan staan. Voor jongeren met een lager zelfvertrouwen dan gemiddeld is de drempel nog iets hoger. De participatiegraad van 16% zien wij daarom als bemoedigend. Toch wordt het inspringen zeker niet alleen negatief beoordeeld: “Het meespelen was erg leuk” en: “Leuk dat ze kinderen mee lieten doen”.

4. Er was 90 minuten aandacht

In de persoonlijke reacties niet expliciet genoemd, maar deze leerlingen stemmen natuurlijk met hun voeten en monden: als de aandacht verslapt, wordt het eerst onrustig, dan rumoerig en vervolgens begint men op te staan. Tijdens de tournee is dat slechts enkele malen voorgekomen. De leerkrachten constateren onder andere: “gehele voorstelling aandacht”, “voorstelling hield de aandacht vast” en “de leerlingen waren vol aandacht en zeer betrokken”. Deze aandacht moet worden afgezet tegen de korte spanningsboog die de meerderheid van de doelgroep doorgaans vertoont.

Er waren ook kritische kanttekeningen, zonder dat er sprake was van een trend. De volgende kritiekpunten zijn genoemd:

5. Niet alle leerlingen vonden het veilig om in te springen/Sommige leerlingen zeiden dat ze onder druk werden gezet om mee te doen

Hoewel er altijd een drempel zal blijven bestaan om in te springen, is het niet goed als leerlingen zich onder druk gezet voelen of de sfeer onveilig vinden. Wij zullen in het vervolg extra aandacht moeten besteden aan een veilig klimaat en een methodische benadering door de joker die de drempel voor zoveel mogelijk leerlingen verlaagt. In het volgende hoofdstuk besteden we hier onder het kopje **ONGEDWONGEN, VEILIG EN OPEN** nader aandacht aan.

6. Sommige scènes en situaties waren te overdreven neergezet

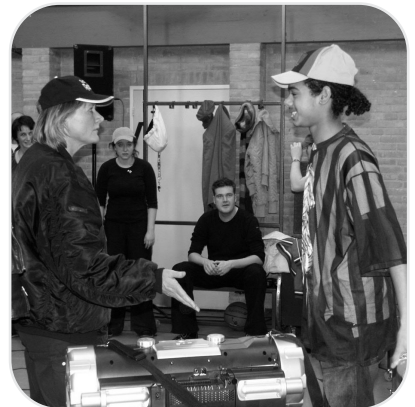
Kennelijk was er niet bij alle deelnemers aan de voorstellingen in alle gevallen herkenbaarheid met de the-

ma's en scènes. Dit heeft alles te maken met de grote diversiteit van schooltypes en leerlingen. Het is echter niet haalbaar om voor elk schooltype een aparte voorstelling te maken, integendeel. Formaat wil zoveel mogelijk toe naar scènes die in elke onderwijscontext herkenbaar zijn, door te kiezen voor universele dilemma's. Bij het inspringen is het aan de joker en de acteurs om het dilemma nog verder te vertalen naar de leefwereld van het desbetreffende publiek.

De jokers en leerlingen
in het interactieve
gedeelte

7 "Dumpen die meisje, dan hebben ze geen bewijs" ^(11.)

DRIE VERSCHILLENDE MORELE INVALSHOEKEN ONDER DE JONGEREN

Leggen we de inhoudelijke reacties van de leerlingen in deze tournee naast die van evaluaties van VMBO-scholen tijdens de tournee van VOOR HET BLOK blijken de verschillen in de wijze waarop de voorstelling "aankomt" klein te zijn.

De inhoudelijke commentaren op het internaat Vreekwijk hebben vooral betrekking op WEERBAARHEID; een paar voorbeelden m.b.t. de vraag waar de voorstelling over ging:

- ☒ "opkomen voor jezelf maar wel op de juiste manier"
- ☒ "dat je ook gewoon nee kan zeggen"
- ☒ "dat je voor je eigen moet kiezen"

Sociale vaardigheden: hoe kom ik voor mezelf op?

Een prachtige samenvatting van de voorstelling werd gegeven door een leerling van de Don Boscoschool in Maastricht. Meteen na het spelen van het anti-model vatte hij de inhoud als volgt samen: "Het gaat over jongeren die erin geluisd worden door hun vrienden". Deze reactie slaat enerzijds op WEERBAARHEID (zorg dat je er niet in geluisd wordt), anderzijds ook op MORELE ONTWIKKELING (als je niet op vrienden aankan, moet je zélf beslissingen nemen). Een andere, veelzeggende, reactie kwam van een van de jongeren in de Doggershoek: "Ze doen het allemaal fout, ze moeten veel sneller geweld gebruiken". Deze reactie houdt verband met de overtuiging dat je er in je leven primair alleen voor staat: WEERBAARHEID betekent letterlijk dat je je overal tegen (ver)weert. Dat je door middel van bepaalde SOCIALE VAARDIGHEDEN kunt bereiken dat je er niet helemaal alleen voor staat, was voor veel van de JJI-toeschouwers onvoorstelbaar. Een uitzondering werd gemaakt voor de familie: die staat ook zonder sociale vaardigheden achter je.

Het voorbeeld van het citaat in de titel van dit hoofdstuk is veelzeggend. De jongere in kwestie vond het van groot belang dat je alle sporen uitwiste, zo kon je nooit gepakt worden. Het dumpen van het meisje

20

(11.)

Reactie in JJI De Doggershoek op de vraag wat je zou doen als je iemand pillen hebt gegeven op een feestje en ze raakt bewusteloos; bel je dan de dokter (met het risico dat ze erachter komen dat je gedeald hebt) of is er nog een andere oplossing?

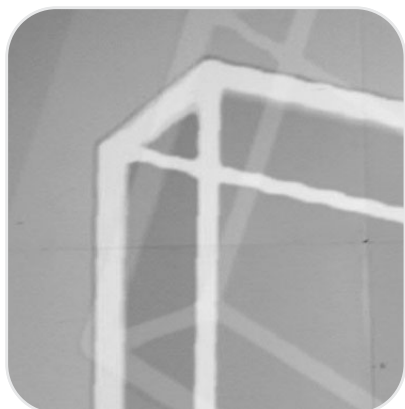
(“op de hoek van de straat”) was daarom een volstrekt logische daad. Op de vraag van de joker wat hij zou doen als hij zou merken dat zijn eigen zusje op een feestje pillen had gekregen en bewusteloos was geraakt, zei hij: “Doodmaken die jongen, met zijn familie erbij”. Ook een logische reactie, want je familie is heilig. Op de vraag wat dan de familie van het gedumpte meisje mocht doen met degene die haar pillen had gegeven, aarzelde hij. Zijn uiteindelijke argument was dat het recht om wraak te nemen alleen voor hem gold.

Met deze reactie bevinden we ons op de eerste trede van de morele ontwikkeling: alleen het eigen (cq. dat van de familie) belang telt. Weerbaarheid is met alle middelen geoorloofd, zelfs sancties (“dan zit ik wel voor een goeie reden in de bajes”) schrikken niet of nauwelijks af. Met de JJI-groepen bestonden veel voorstellingen uit een zoektocht naar alternatieven voor gewelddadige oplossingen. Gedurende de tournee stelden wij vast dat de scènes waarin de protagonist in een situatie zat die strafrechtelijke consequenties zou kunnen hebben (Marco die dealt en de soundmachine steelt, Lianne die Natasja ernstig verwondt) bij het JJI-publiek een “altijd ontkennen”-reflex uitlokte. De deelnemers gingen op zoek naar oplossingen met een maximaal effect (Lianne moest meteen de eerste schooldag toeslaan, Marco moest het geld voor de soundmachine gewoon stelen) en een minimaal risico.

Na enige tijd bleek dat de Samantha-scène veel meer mogelijkheden bood om alternatieven te zoeken. Samantha schopt wel een fiets in elkaar, maar is daarmee nog niet “afgebrand”. De creativiteit van het publiek bleek vooral in deze scène tot zijn recht te komen. Deze creativiteit uitte zich in het oefenen in sociale vaardigheid, bijvoorbeeld in de scène waarin Samantha haar stiefmoeder ertoe wil bewegen om minder te drinken. Door de vader, vrienden/vriendinnen en zelfs de Jeugdzorg erbij te halen, konden veranderingen worden bewerkstelligd. Het publiek zat daarbij op het puntje van de stoel. Ook bij de scène op het feest, als Samantha Peter ervan moet overtuigen dat zij kan blijven slapen, zette het publiek alle argumenten in. Let wel: het waren dezelfde jongeren die het door XTC bewusteloze meisje zouden dumpen en pestkop Natasja de eerste schooldag in elkaar zouden slaan.

In de JJI's was naast Samantha Jo favoriet. De deelnemers lieten zien dat je het dilemma van het reageren op een telefoontje uit het ziekenhuis kon voorkomen door:

- ☒ de mobiel gelijk uit te zetten
- ☒ of absoluut niet op te nemen
- ☒ de mobiel zo snel mogelijk door te verkopen

In het uiterste geval kon je altijd nog glashard beweren dat je de mobiel gevonden had. Want áls je dan al het telefoontje aannam, moest je die leraar wel informeren, zelfs al was het geen aardige man. Het ging namelijk om zijn vader, dus familie.

Morele waarden: wat mag ik doen?

Omgekeerd waren de leerlingen van de reguliere ZMOK-scholen, de ZMLK-leerlingen en de VSO-school in Heerlen vooral bezig met de morele kant van de voorstelling. Zij probeerden verschillende keuzes uit, zetten de **ANTAGONISTEN (12.)** voor het blok en reflecteerden hun oplossingen. De scène van Lisanne was opvallend populair onder deze groep, een scène die bij de andere scholen veel minder aansloeg. De vraag “wat je mag doen om je te verdedigen” sprak tot de verbeelding. De reacties van deze leerlingen betroffen dus vooral de **MORELE ONTWIKKELING**, wat veel gelijkenis vertoont met de reacties van leerlingen in het VMBO.

Op de **BUITENHOF** in Heerlen worden liefst zeven verschillende oplossingsrichtingen uitgeprobeerd in de scène met Lisanne. Deze oplossingen komen sterk overeen met die van de tournee van **VOOR HET BLOK. (13.)**:

- ☒ oog om oog tand om tand:
 - ☒ als Pauline en Natasje je negeren, moet je zeker geen CD's uitlenen
 - ☒ terugschelden
 - ☒ dreigen de leraar erbij te halen
- ☒ erboven staan
 - ☒ negeren, citaat: “Je bouwt gewoon een muur om je heen, dan merk je er niets van”
 - ☒ niet weglopen als je bedreigd wordt
- ☒ proberen iets te veranderen
 - ☒ Pauline (de meeloopster van de twee pesters) aanspreken op haar volgzzaamheid
 - ☒ niet negeren, anders wordt de druk steeds groter

Hier is sprake van **GEREFLECTEERDE** oplossingen. Het gebruik van MDDM slaat bij deze groepen eerder aan, omdat de vraag “stel dat...” (zoals de meeste MDDM-vragen beginnen) voor deze jongeren inderdaad een beeld oplevert.

Weerbaarheid: wat KAN ik doen?

De derde groep leerlingen lag tussen de beide bovengenoemde in. Zij identificeerden zich in meerderheid

22

(12.)

De tegenspelers in een scène, zoals broer Siep tegen Marco, Natasja tegen Lisanne, de stiefmoeder tegen Samantha en meneer De Vries tegen Jo

(13.)

Voor het blok was de eerste Forumtheatervoorstelling die Formaat voor het Nederlandse onderwijs ontwikkelde, en werd tussen 2000 en 2003 ruim 125 keer gespeeld.

Wat moet je doen als je broer je onder druk zet?

met Marco en Samantha, en gingen op zoek naar oplossingen die rekening hielden met de sociale context. De morele dilemma's speelden wel mee, maar de weerbaarheid stond voorop.

Het duidelijkst werd dit tijdens de voorstelling op de **LASENBERG** in Soest. Het inspringgedeelte had twee fasen: eerst probeerden de leerlingen Samantha wat meer pit te geven in de scène waarin ze met haar stiefmoeder geconfronteerd werd. Nog harder schelden, met geweld dreigen. Pas dan kan het eigenlijke doel, nl. de weerbaarheid, behandeld worden. De leerlingen halen de vader erbij, wijzen op de bloedbanden en eisen een keuze die neerkomt op "het hemd is nader dan de rok". Het dilemma van de vader (hij is tenslotte met de stiefmoeder van Samantha getrouwd) wordt wel gezien, maar er wordt uiteindelijk geen rekening mee gehouden.

De leerlingen hielden het doel dat zij hadden duidelijk voor ogen, maar zochten niet naar het opvoeren van bijvoorbeeld het geweld om dat doel te bereiken. Anderzijds hadden zij niet altijd oog voor de belangen van anderen.

Het lijkt erop alsof de samenhang tussen het (moreel) niveau van de deelnemers en de wijze van benaderen van de scènes op de volgende wijze in elkaar zit:

Laag (moreel) niveau: insteek op sociale vaardigheden => **hoe kom ik voor mezelf op**, ongeacht het risico voor anderen?

Minder laag (moreel) niveau: insteek op weerbaarheid => wat **kan** je doen om jezelf te verdedigen, er van uitgaande dat je niet wil dat er slachtoffers vallen?

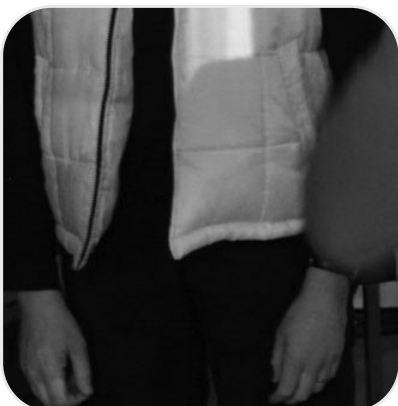
Gemiddeld (moreel) niveau: insteek op morele dilemma's => wat **mag** je doen om voor jezelf op te komen, wetende dat het doel de middelen niet heiligt

In het schema van de stadia van de morele ontwikkeling (zie bijlage) komen deze drie niveaus neer op:

0: Premoreel stadium: Geen andere reden dan: "Omdat ik het wil" => uitgebreid naar het belang van mij en mijn familie

1: Straf en beloning: iets is goed of slecht omdat een volwassene dat zegt => in dit geval dat er een harde sanctie van jeugdzorg of justitie boven hangt

2: Eerlijk ruilen: "Oog om oog, tand om tand" en "Voor wat hoort wat" => oftewel: ik moet rekening houden met het belang van de ander

"Methodiek uitermate geschikt om met deze leerlingen te werken" (14.)

REACTIES VAN LEERKRACHTEN

Van de 19 speellocaties hebben er 18 gehoor gegeven aan het verzoek om de voorstelling(en) intern te evalueren. Dit is een uniek hoge respons van bijna 95%. Sommige locaties leverden meerdere evaluaties in, omdat de leerlingen uit verschillende groepen/klassen kwamen. Andere volstonden met het geven van een telefonisch interview.

De punten die door de leerlingen genoemd werden (zie vorig hoofdstuk) kwamen natuurlijk ook aan bod bij de teamevaluaties. De onderstaande punten zijn van meer methodische aard en zijn ook in volgorde van frequentie weergegeven.

1. Leereffect

Hierbij werden opmerkingen gemaakt als:

Jongeren aan het denken gezet - geprikkeld om na te denken - combinatie consumptie/reflectie positief - veel geleerd - na afloop veel nagepraat - napraten in de gang laat zien dat het belangrijk wordt gevonden - jongeren zien het effect van hun oplossing

Samengevat lijkt het vermoeden gerechtvaardigd dat er sprake is van een leereffect op het gebied van de reflectie op het gedrag. Het ligt voor de hand om dit leereffect te interpreteren in termen van de doelstelling, namelijk dat we erin geslaagd zijn om het moreel besef te stimuleren (een van de drie doelstellingen van de voorstelling). Of dit inderdaad het geval is, is in dit stadium niet onderzocht, maar zou in de toekomst onderwerp van onderzoek kunnen zijn. Overigens vinden we in het onderzoek van Rutten et al. (15.) reeds aanwijzingen dat de deelname aan Forumtheater rond morele dilemma's bepaalde leereffecten zou kunnen hebben.

24

Forumtheater is voor veel leerlingen een plezierige bezigheid. Theater krijgt een heel andere associatie.

(14.)
Reactie van leerkracht De Sprong (Maarsbergen)

(15.)
Rutten/Stams/Vloet/Deković (2003):
Jeugdsport & Morele Socialisatie:
Haalbaarheidsstudie naar een interventie met behulp van forumtheater.
Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Voor het ZMOK-onderwijs enerzijds en de JJI's anderzijds zijn de bovengenoemde constatering belangrijk gebleken. De pedagogische doelstellingen van de bezochte scholen en inrichtingen zijn gebaat bij methoden die de doelgroep tot directe reflectie over het gedrag aanzet. De ernstige gedragsproblematiek van de doelgroep staat immers centraal. Als het zo is dat de gebruikte "methodiek uitermate geschikt is om met deze leerlingen te werken", is er aanleiding om te bezien of de methodiek, of delen ervan, op een wat meer structurele basis voor de scholen en inrichtingen ter beschikking kan komen. Formaat heeft voorstellen ontwikkeld op het gebied van methodiekontwikkeling en –overdracht, die in het hoofdstuk "te onderzoeken opties" nader aan de orde komen.

2. Optimalisering

Er waren ook kritische geluiden te horen m.b.t. de opzet van het programma (30 minuten anti-model, 60 minuten verwerking/inspringen):

Tijd misschien korter - kortere nabespreking effectiever - tempo soms te hoog - rekening houden met korte spanningsboog

Het zal altijd een dilemma blijven: hoe lang kun je zinvol en effectief met leerlingen verschillende thema's behandelen? De verschillen waren tijdens de tournee groot. In de JJI's hebben de OPVANG-groepen de kortste spanningsboog: de groepssamenstelling verandert regelmatig, de jongeren zijn voor een groot deel passanten, bovendien is de afleidingsfactor in JJI's (semafoons, mobilifoons, advocaten, bezoeker) hoog. Daartegenover staat dat de meeste reguliere ZMOK-scholen zonder probleem de 90 minuten aankunnen.

Het pleit voor een gedifferentieerde benadering: voor het **TWEEDE GEDEELTE** van de voorstelling moet een flexibel format worden ontwikkeld, dat ook een kortere verwerking mogelijk maakt. De keuze voor een kortere verwerking moet bij voorkeur vooraf gemaakt worden, in overleg met de leerkrachten/begeleiders van de groepen. Hieraan zijn echter ook nadelen verbonden:

- ⊗ vaak genoeg krijgen "taaie" groepen na 20-30 minuten ineens de geest; bij een van tevoren bepaald korter format is de voorstelling op dat moment ineens voorbij. Dat is niet alleen jammer voor de groep, maar waarschijnlijk ook erg onrustig voor de activiteit/les die daarna gepland staat.
- ⊗ het verkorten van het tweede gedeelte komt over het algemeen neer op het schrappen van de behandeling van een scène. Dit verhoogt het risico van het laten liggen van een scène die wellicht voor een belangrijk deel van het publiek toch van belang is. In een format van 60 minuten is er meestal voldoende ruimte voor het besluitvormingsproces dat leidt tot het kiezen van de meest

relevante scènes. Bij 30 minuten verwerking komt de besluitvorming –dat onderdeel uitmaakt van het leerproces- in de knel. Het volgende punt hangt hier nauw mee samen.

3. Ongedwongen, open en veilig

Over de atmosfeer waarin de voorstellingen plaatsvonden werd o.a. gezegd:

Veilige sfeer - meedoen vanzelfsprekend - zonder dwang - open communicatie

Deze opmerkingen lijken enigszins in tegenspraak met de uitspraken van sommige leerlingen en een aantal leerkrachten in het vorige hoofdstuk. Uit de interne evaluatie komt naar voren dat de –door ons bewust nagestreefde- ongedwongen (als je niet het podium op wilt, blijf je lekker zitten), open (ieders mening wordt serieus genomen) en veilige (er is maar 1 regel: respect voor elkaar) sfeer bij de overgrote meerderheid van de voorstellingen voorhanden was. Deze sfeer is een voorwaarde voor het functioneren van Forumtheater überhaupt: het publiek heeft immers het laatste woord als het gaat om het bedenken van oplossingen en het beoordelen ervan. Als het publiek, en dat geldt in bijzondere mate voor deze jongeren, de indruk krijgt dat er iets moet, dat bepaalde meningen taboe zijn of dat er waardeoordelen over elkaar en elkaars meningen worden gegeven, kunnen de doelen niet gehaald worden. Sociaal wenselijk gedrag, zelfcensuur en het pesten van elkaar zijn zaken die we zoveel mogelijk willen vermijden.

4. Best moeilijk

Op een aantal scholen kwam ook een heel andere reactie:

Niet alles begrepen - moeilijke vragen - moeilijke woorden

Het betrof hier de twee locaties waar ZMLK-leerlingen deelnamen en een aantal van de JJI-groepen. Wij realiseren ons dat het niet volledig is gelukt om een voorstelling te maken die voor elk publiek even goed te volgen is. Om hier toch in te slagen, dient de voorstelling nog minder verbaal te worden en de jokers uitgerust met verschillende vocabulaire-sets. Dit vereist uiteindelijk een aanpassing van het stuk op verschillende niveaus, die nog verder gaat dan het onder 2. genoemde variabel maken van de lengte van de voorstelling. Hoewel wij inhoudelijk van mening zijn dat een voorstelling zoveel mogelijk op maat moet worden gepresenteerd, lijkt het er voorlopig op dat de investering in een dergelijke fijnafstemming (nog) niet mogelijk zal zijn. Wel zouden wij graag overleg willen voeren met de Landelijke Vereniging Cluster 4 over de mogelijkheid van een aparte voorstelling of variant voor het ZMLK.

5. Aansluiting

Tenslotte werden er ook opmerkingen gemaakt over de wijze waarop het team van Formaat met de doelgroep omging:

Meteen contact met leerlingen - enthousiasme spelers opvallend

Het is een verschijnsel dat vaak als detail wordt genoemd, maar eigenlijk meer aandacht verdient. De benaderingswijze van jongeren die over het algemeen door de sociale omgeving (ouders, familie, burens, samenleving) minder positief worden benaderd, is uiterst belangrijk. Het kunnen hele kleine dingen zijn die een groep die komt optreden het voordeel van de twijfel gunt – of juist niet. Datzelfde geldt overigens evenzeer voor leerkrachten en groepsleiders. Het feit dat Formaat in 25 voorstellingen “overeind” is gebleven, waar andere theatergroepen wel eens wankelden, heeft ook te maken met het feit dat wij de doelgroep serieus genomen hebben. Formaat kiest bewust voor projecten met mensen die op wat voor manier dan ook aan de rand van de samenleving terecht zijn gekomen, en wij zijn verheugd over de waardering die deze mensen –alleen al door aandachtig te kijken en te luisteren- ons daarvoor teruggeven.

"Door specifieke aanpak groot leereffect" (16.)

CONCLUSIES UIT HET PROJECT

Samengevat concluderen wij uit de reacties het volgende:

De hoofddoelstelling van het project is gehaald

Zowel de vorm als de inhoud, en die weer uitgesplitst naar het verhaal en de dilemma's, sloten aan bij de doelgroep. Een uitzondering moet worden gemaakt voor de ZMLK-groepen. Uit de reacties bleek dat de vorm wel goed aansloot, de inhoud minder goed. Ook komt er vanuit deze scholen de meeste kritiek op het voor de leerlingen bij tijd en wijle te moeilijke taalgebruik van zowel de acteurs als de joker.

De doelstellingen van de voorstelling zijn gehaald; er is een samenhang tussen doelgroep en doelstelling

Uit de reacties blijkt dat op alle drie de doelstellingen gescoord is, met de volgende uitsplitsing:

- ☒ in de JJI's op weerbaarheid in relatie tot sociale vaardigheden
- ☒ in de reguliere ZMOK-scholen en VSO-groepen op morele ontwikkeling
- ☒ in de overige groepen vooral op weerbaarheid, met een overgang naar morele ontwikkeling

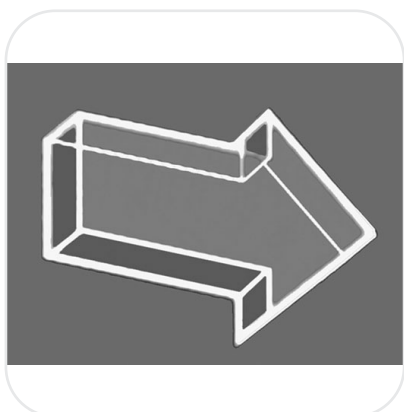
M.b.t. het morele niveau van het publiek bevond zich de eerste groep in meerderheid op de overgang tussen 0 en 1, de tweede groep op de overgang tussen 2 en 3 (en zelfs 4) en de laatste groep op de overgang tussen 1 en 2.

De beleidsdoelstelling is vrijwel volledig gehaald

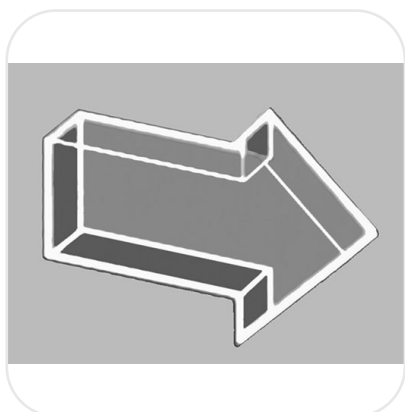
Vrijwel alle scholen geven aan dat zij participatief drama een plaats willen gaan geven in hun reguliere aanbod aan de leerlingen. De kennismaking is in die zin positief verlopen. Voor het schooljaar 2004-2005 zijn inmiddels meer dan 40 opties op voorstellingen binnengekomen.

De voorstelling is meer algemeen geschikt voor kwetsbare groepen

Daaronder valt ook een deel van de leerlingen van VMBO-scholen in de grote en middelgrote steden. De problematiek van deze leerlingen wijkt niet of nauwelijks af van die van de ZMOK-jongeren. Wel is de spannings-

(16.)
Reactie De Sprong (Maarsbergen)

boog van de laatste groep aanzienlijk korter. Het lijkt er daarom op dat er in het ZMOK met een ander type reflectie-/inspringgedeelte moet worden gewerkt. Hoe dat methodisch opgevangen kan worden, moet nog bekeken worden.

De voorstelling heeft baat bij een begeleidende instructie voor leerkrachten

Het hoeft hierbij niet te gaan om een compleet lespakket, maar meer om een korte handleiding voor zowel de voorbereiding als de nabespreking. De instructie zou wat Formaat betreft in overleg met leerkrachten, dan wel met de Vereniging Cluster 4 kunnen worden uitgewerkt.

In de toekomst moet voor gemiddeld kleinere groepen gespeeld worden

De gemiddelde groepsgrootte zou tot 30 beperkt moeten worden, zelfs al zouden er voorstellingen voor maximaal 16 leerlingen (wat overigens overeenkomt met de grootste klassen in de instellingen waar gespeeld wordt) gespeeld moeten worden. Het concentratieverlies bij grotere groepen vermindert het potentiële effect.

Het verdient aanbeveling om de aard en omvang van het leereffect nader te onderzoeken

Samen met de Landelijke Vereniging Cluster 4 zou gekeken moeten worden naar een manier om een dergelijk onderzoek uit te voeren.

Te overwegen valt, om voor een vervolg van het project een tweede versie van het stuk VIEREN te maken, zodat scholen waar de totale populatie de voorstelling gezien heeft, toch verder kunnen.

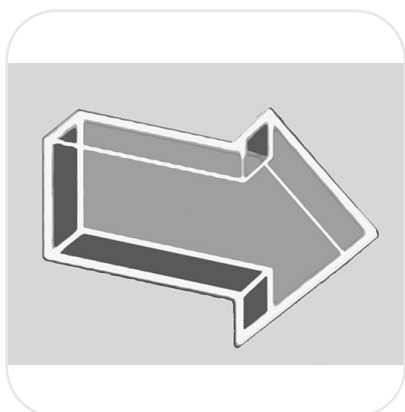
Het voorstel zou zijn om een SEQUEL te maken, waarin het vervolg op de lotgevallen van de personages te zien is. Voor nieuwe scholen zou de oorspronkelijke versie gebruikt kunnen worden. Met een relatief geringe jaarlijkse investering m.b.t. repetities kan de voorstelling VIEREN vele jaren mee.

Het verdient aanbeveling om voor sommige instellingen een voorstelling op maat te maken

Eenzijds gaat het om sommige JJI-populaties die de afloop van de scènes “te kinderachtig” vonden. Anderzijds gaat het om ZMLK-groepen voor wie de voorstelling “te moeilijk” was. Hoewel Formaat ervaring heeft met voorstellingen op maat, heeft dit wel consequenties voor het repetitiecontingent.

Er moet uitgekeken worden naar structurele financiering voor de inbedding van deze methode

Het is daarom van belang dat er op landelijk niveau aandacht komt voor dit project. De Landelijke Vereniging Cluster 4 zou hierbij kunnen ondersteunen.

Werkplan 2005 ~ 2006

De voorstelling **VIEREN** is, daarvan zijn wij overtuigd, breed in te zetten in het kader van allerlei doelen in het werk met kwetsbare jeugd. Door een aantal gasten die de voorstelling bezocht hebben is dit ook uitdrukkelijk bevestigd. Formaat heeft daarom besloten om vanaf 2005 minimaal 2 jaar met **VIEREN** op tournee te gaan, als de belangrijkste Forumtheatervoorstelling in het programma **JEUGD EN OPEN SAMENLEVING**. Daarbij richten wij ons in 2005 op de volgende activiteiten:

- 1) De inventarisatie onder de ZMOK-scholen en JJI's waar reeds gespeeld is levert op dat vrijwel alle instellingen de voorstelling **VIEREN** willen laten terugkomen. Daarnaast is ook geïnventariseerd onder de scholen en instellingen die in 2003 niet (meer) in aanmerking kwamen voor een voorstelling. Het resultaat is dat er belangstelling is voor het spelen van 40-50 ZMOK-voorstellingen op 25-30 locaties.
- 2) Vanuit het reguliere onderwijs zijn er twee opties aangemeld: een voor het spelen van 20 voorstellingen in het voortgezet onderwijs in de gemeenten Vlaardingen en Maassluis. De GGD, bureau HALT, de politie en Formaat plannen voor 2005 de vierde tournee in het kader van het gemeentelijk beleid op het gebied van jeugdpreventie. In Zoetermeer zijn 8 voorstellingen gepland in het kader van preventie.
- 3) In het jongerenwerk in de provincie Zuid-Holland is in verschillende gemeenten belangstelling voor de voorstelling in het kader van lokaal jeugdbeleid en preventie. Formaat heeft in samenwerking met de provinciale ondersteuningsinstelling PJ Partners een aanvraag ingediend bij de provincie voor het programmeren van 20 voorstellingen in het jongerenwerk in 2005; daaraan zijn ook een of meer cursussen voor jongerenwerkers gekoppeld.
- 4) Formaat onderzoekt tevens de mogelijkheden voor de inzet van de voorstelling in het kader van **HERSTELRECHT**, **MEDIATION** en **NETWERKVORMING**, methodieken die zowel in het onderwijs als in de (justitiële) jeugdzorg gebruikt worden in het werken met kwetsbare jongeren.

Voor 2006 is een verregaande methodiekoeverdracht naar het werkveld voorzien. Een van de opties is het vormen van een pool van jokers en workshopbegeleiders, bestaande uit leerkrachten, jongeren- en inrichtingswerkers.

30

Aan dit project werkten mee:

<u>Chico Ahuluheluw</u>	<u>Klankbordgroep</u>
<u>Hetty de Bruyn</u>	<u>Joker</u>
<u>Henk Deknatel</u>	<u>Klankbordgroep</u>
<u>Inge van Erp</u>	<u>Speler</u>
<u>Irma Hazeleger</u>	<u>Zakelijke leiding</u>
<u>Annemiek Kienhuis</u>	<u>Klankbordgroep</u>
<u>Judith Kruithof</u>	<u>Speler</u>
<u>Suus van der Linden-Beck</u>	<u>Muziek/Geluid</u>
<u>Ronald Matthijssen</u>	<u>Joker/Script/Verslag</u>
<u>Enno Meines</u>	<u>Klankbordgroep</u>
<u>Luc Opdebeeck</u>	<u>Regie/Joker/Artistieke leiding</u>
<u>Nelleke Peeters</u>	<u>Speler</u>
<u>Bas Schrurs</u>	<u>Techniek/Organisatie</u>
<u>Martin Souisa</u>	<u>Klankbordgroep</u>
<u>Maarten Tas</u>	<u>Speler</u>
<u>Mariëlle Verdijk</u>	<u>Vormgeving</u>
<u>Ronald Verhoeve</u>	<u>Klankbordgroep</u>
<u>Chantal Voorhuis</u>	<u>Klankbordgroep</u>
<u>Eline Walter</u>	<u>Klankbordgroep</u>

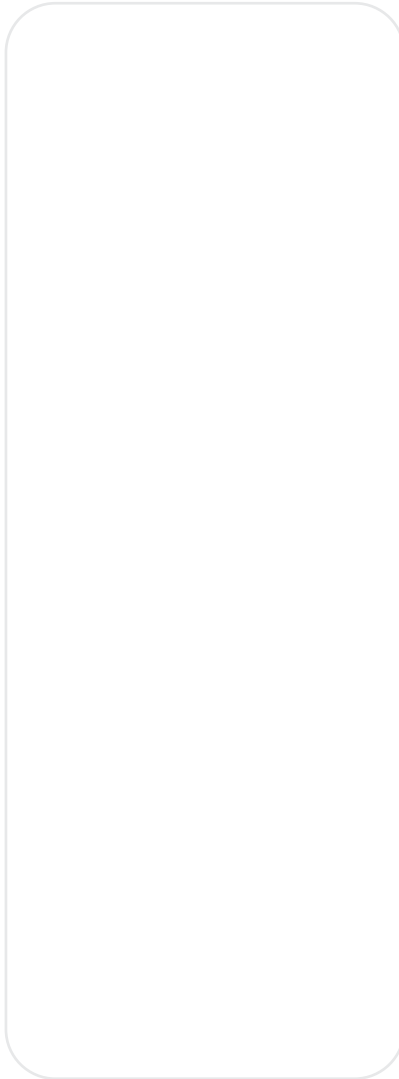
Bijlage

Niveaus van morele ontwikkeling

Leeftijds-indicatie	Stadium	Plus-1-vragen	Gevoelens
Preconventioneel niveau (het kind)			
0-4 jaar	0: Premoreel stadium	Geen andere redenen dan: "Omdat ik het wil"	Fijn, leuk, boos en verdriet
5-7 jaar	1: Straf en beloning	Iets is goed of slecht omdat de ouder of leerkracht dit zegt	Verlangen naar waardering of beloning en angst voor straf
7-9 jaar	2: Eerlijk ruilen	"Oog om oog, tand om tand" en "Wat houd ik eraan over?" zijn de belangrijkste redenen.	Verlangen naar beloning en een gunstige ruil Inleven in de ander
Conventioneel niveau (de jongere en volwassene)			
7-9 jaar	3: Iedereen doet het	Willen voldoen aan de verwachting van anderen De groepsnorm is doorslaggevend	Bij een groep willen horen Angst en schaamte om uitgesloten te worden Inleven in een groep
Vanaf 16 jaar	4: Sociaal systeem en geweten	Handhaven van orde en volgen van de wet, regels en gemaakte afspraken	Trouw aan de maatschappelijke orde Angst voor chaos en schuld door plichtsverzuim
Postconventioneel niveau (volwassene)			
Volwassenen	5: Sociaal contact	Besef de wet te moeten volgen omdat deze de mensen respecteert en beschermt Gaat uit van zelfgekozen ethische principes op de mensenrechten en respect voor het individu	Eerbied voor het leven, respect voor zichzelf en anderen Gevoel voor medemenselijkheid en voor universele rechtvaardigheid

Morele Dilemma Discussie Methode (MDDM)

Stadium	Argumenten en gevoelens	Plus-1-vragen
Preconventioneel niveau (het kind)		
0: Premoreel stadium	Geen andere redenen dan: "Omdat ik het wil". Blij boos verdriet.	- Waarom wil je dat? - Waarom ben je boos, blij, verdrietig? - Ben je bang voor straf? - Wil je dat omdat ik het zeg?
1: Straf en beloning	Iets is goed of slecht omdat de ouder of leerkracht dit zegt. Verlangen naar beloning en angst voor straf.	- Wat is het voordeel voor de ander? - Als hij dat doet wat mag hij dan terug verwachten? - Wat zal die ander vinden?
2: Eerlijk ruilen	"Oog om oog, tand om tand" en "Wat houd ik eraan over?" Verlangen naar beloning en een gunstige ruil. Inleven in de ander	- Wat zouden haar vriendinnen zeggen als zij dit doet? - Hoe zouden anderen over hem denken als hij dit doet?
Conventioneel niveau (de jongere en volwassene)		
3: Iedereen doet het	Willen voldoen aan de verwachting van anderen. De groepsnorm is doorslaggevend. Bij een groep willen horen. Angst en schaamte om uitgesloten te worden.	- Hoe zou de samenleving eruit zien als iedereen dit zou doen? - Als we die wet of regel zouden afschaffen, wat gebeurt er dan? - Wanneer vind je dat dit wel of niet kan? - Hoe zou een rechter op grond van de wet kunnen oordelen?
4: Sociaal systeem en geweten	Handhaven van orde en volgen van de wet, regels en gemaakte afspraken. Trouw aan de maatschappelijke orde. Angst voor chaos en schuld door plichtsverzuim	- Van welke waarden ga je uit? - Welke grenzen worden voor jou overschreden? - Wanneer zou je last krijgen van je geweten? - Wat zou dat principe voor gevolg kunnen hebben voor de mensheid als geheel?
Postconventioneel niveau (volwassene)		
5: Sociaal contact	Besef de wet te moeten volgen omdat deze de mensen respecteert en beschermt. Gaat uit van zelfgekozen ethische principes op de mensenrechten en respect voor het individu. Eerbied voor het leven en gevoel van medemenselijkheid.	- Tot in hoeverre gaat dit principe boven alles? - Kun je grenzen aangeven? - Wanneer is deze handelingswijze gerechtvaardigd en wanneer niet? - Is het ooit goed te praten dat....? - Hoe zou dit principe gerealiseerd kunnen worden?

SAMENSTELLING &
REDACTIE:
Ronald Matthijssen
VORMGEVING EN
ONTWERP:
Historisch Delfschghaefven
DRUK:
MultiCopy Capelle a/d IJssel B.V.

FORMAAT

WERKPLAATS VOOR PARTICIPATIEF DRAMA

Formaat
Werkplaats voor
Participatief Drama
Nystadstraat 72
3067 DT Rotterdam
T 010-4524045
F 010-4525465
E info@formaat.org
W www.formaat.org

